

KAPITOLA OBECNÁ TÉMATA

Komentář k přiloženému obrázku „slovesnost“, pojmy nadřazené a jim podřazené sledujeme shora dolů:

Slovesnost či slovesná kultura: zahrnuje všechny fixované jazykové projevy, ústní i písemné. Podle způsobu ustálenosti se člení na ústní slovesnost a písemnictví.

Ústní slovesnost: útvary fixované ústním tradováním. Patří sem **lidová ústní slovesnost** (autor neznámý, traduje se v širokém lidovém společenství) a **autorská ústní slovesnost** (dílo profesionálních básníků – např. bardů, truvérů apod. – v dobách, kdy písmo nebylo obecně známo či používáno, písně či příběhy se tak tradovaly opět jen ústně, i když vázány na známou a konkrétní osobu autora). K ústní slovesnosti se často počítají i řečnické projevy (i v moderní době – např. vtipná vyprávění/vzpomínky herců, oficiální projevy aj.); často se druhotně fixují i zápisem.

Písemnictví: útvary fixované písmem a určené ke čtení.

Literatura: ztotožňuje se s písemnictvím a navíc přesahuje ještě kousek do oblasti ústní slovesnosti – protože literatura zahrnuje i část ústní slovesnosti, která byla později zapsána, popř. literárně upravena.

Literatura věcná – zahrnuje větší část slovesné tvorby, slouží praktickým potřebám

Literaturu věcnou můžeme dělit na **odbornou** (staví na vědeckém výzkumu, usiluje o objektivitu a přesná vyjádření, užívá terminologie; může být ryze vědecká i popularizační), **administrativní** (zabezpečuje styk státních a společenských institucí s veřejností, např. zákony, vyhlášky, protokoly aj.) a **publicistickou** (poskytuje aktuální informace široké veřejnosti, plynule přechází k umělecké literatuře, např. zpravodajské žánry jako zpráva, oznámení, subjektivnější útvary jako komentář či glosa, beletrizující žánry jako fejeton nebo črta).

Literatura umělecká = krásná = beletrie – její funkce je prioritně estetická, je specifickou výpovědí o skutečnosti, vyjádřenou originálním, individuálním způsobem a osobitými jazykovými prostředky. Užíváme-li běžně termín „literatura“, máme zpravidla na mysli právě literaturu uměleckou.

Základní funkce slovesného projevu:

1. funkce poznávací = informativní (schopnost textu poskytnout informace)
2. formativní = výchovná (schopnost textu ovlivňovat čtenářovy názory, postoje, a tím i jednání)
3. estetická (schopnost díla poskytnout estetický prožitek)

- v různých útvarech hrají funkce různou roli, např. publicistika: důležitá je funkce formativní (ovlivnit čtenáře názorově, např. politicky), informativní (poskytnout informaci), estetická (většinou nepříliš zastoupena, více u beletrizujících publicistických žánrů); odborná literatura: především funkce informativní, formativní (z vědeckých závěrů plyne ponaučení), estetická (nejméně); beletrie: prioritně funkce estetická, formativní (pomocí čtenářského prožitku ovlivňuje názory čtenáře), informativní.

LPDM = Literatura pro děti a mládež

V dnešní době je považována za organickou a rovnocennou součást národní literatury.

Rozlišujeme literaturu intencionální a neintencionální.

Intencionální = literatura psaná cíleně pro dětského čtenáře, je mu tedy od počátku přizpůsobena – autor uplatňuje v tvorbě tzv. **dětský aspekt** = zřetel ke zvláštnostem dětského adresáta, k jeho psychickému a mentálnímu vývoji; projevuje se zdůrazněním těch prvků díla, které jsou pro dítě aktuální a vnitřně ho rozvíjejí (jeho představivost, emocionalitu, vnímavost, poznání a hodnocení)

skutečnosti); s ohledem na dítě volí autor téma (blízké dané věkové skupině), postavy, pochopitelný jazyk a kompozici atd.

Neintencionální = literatura původně nenapsaná pro děti, ale děti si ji přisvojily (např. dobrodružná lit. – mayovky, verneovky, které byly původně určeny dospělým čtenářům; původně pohádka aj.); do neintencionální literatury patří i texty, které do četby dětí pronikly přímým zásahem dospělých, kupř. pedagogickým výběrem (např. speciální úpravy textů původně „dospělých“ pro děti – krácení, výběr, zjednodušení).

Setkat se můžeme i s pojmem „četba mládeže/dětí“ = intencionální + neintencionální literatura

Obsahovou strukturu LPDM tvoří lit. intencionální, neintencionální a lidová slovesnost.

Žánry LPDM:

I. Dětský slovesný folklór

- a) žánry společné dětem i dospělým: např. přísloví, pořekadlo, píseň
- b) žánry, které přešly do dětské lit. z literatury určené dospělým: koledy a jiné obřadní písně, zaříkadlo, báje, pověst, pohádka, bajka
- c) žánry vytvořené přímo pro děti: ukolébavka, říkadlo, hádanka
- d) žánry vzniklé jako spontánní projev dětské tvořivosti: hra, rozpočítadlo, škádlivka

Charakteristika vybraných žánrů:

Přísloví: stručná průpověď vyjadřující obecnou lidskou zkušenost a moudrost, mravní naučení, návod k jednání (Všude dobře, doma nejlépe. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.).

Pořekadlo: ustálené spojení slov, které vyjadřuje životní zkušenost, postřeh, ale bez mravního ponaučení; často podáno vtipnou formou, příměrem (Dopadli jako sedláci u Chlumce. Dočkej času jako husa klasu.).

Pranostika: pořekadlo vyjadřující lidovou zkušenost s počasím a přírodními zákonitostmi (Únor bílý, pole sílí. Svatá Anna – chladna z rána.).

Lidové rčení: pořekadlo, které se lexikalizovalo a ztratilo svůj původní přenesený smysl; v centru bývá sloveso (Stokrát nic umořilo osla. Dělá z komára velblouda. Mluvit do větru.)

Koleda: obřadní píseň, dnes ji spojujeme výhradně s Vánocemi, patří sem však i velikonoční koledy (na Velikonoční pondělí); spjata s církevními svátky, už v pohanských dobách však existovaly koledy jako obřadní písně spojené se svátky slunovratu.

Zaříkadlo (zaklínadlo): magická průpověď, opírá se o víru v kouzelnou moc slova; byla součástí magických úkonů a sloužila k získání dobra (zajištění zdraví, dobré úrody...) či odehnání zla (proti nepříteli); byla pronášena zpěvavě a rytmicky; o zaklínadla se pak opírají některé dětské herní říkanky, např. „Zamykám, zamykám les, aby sem nikdo nevlez... Vleze-li sem bába, ať je z ní žába... Vleze-li sem panna, ať je z ní srna...“).

Říkadlo: jednoduchý veršovaný útvar, podstatná je rytmika textu; mohou sloužit dospělým ke hře s dítětem a k tomu, aby se dítě něco naučilo (pohyby, manuální činnost – např. Paci, paci, pacičky, Otloukej se, písťaličko), nebo mají funkci ryze zábavnou, provází hry apod. (Kolo, kolo mlýnský, Vařila myšička kašičku). Mohou být i nonsensová.

Rozpočítadlo: vzniklo z praktické potřeby dětí rozdělit se na skupiny při hře; důraz na rytmus, význam často schází (Enyky, benyky, kliky, bé, ábr, fábr, domine...).

Škádlička: typ říkadla, škádlí (dětského) adresáta, děti samy se jím vysmívaly nedostatkům konkrétní osoby (Ten náš Vašek, to je kos, ztratil boty, chodí bos!).